

Чекліст флори України. 1: родина *Lamiaceae* (Lamiales, Angiosperms)

МИКОЛА МИХАЙЛОВИЧ ФЕДОРОНЧУК

FEDORONCHUK M.M. (2022). **Ukrainian flora checklist. 1: family Lamiaceae (Lamiales, Angiosperms)**. *Chornomors'k. bot. z.*, **18** (1): 5–27. doi: 10.32999/ksu1990-553X/2022-18-1-1

The *Lamiaceae* Martinov family has about 200 genera and 3500 species, distributed in all climatic zones, with the highest species diversity in the Mediterranean. There are 35 genera in Ukraine, 180 species (together with the most cultivated ones) and stabilized hybrid forms described in the species status. The most *significant* nomenclature changes occurred in the segregate genera *Acinos* Mill., *Calamintha* Mill., *Clinopodium* L., and *Micromeria* Benth., the species of which were included in the genus *Clinopodium* L. The polyphyletic genus *Micromeria* Benth. has undergone nomenclature changes and a significant part of its taxa is excluded from the genus (African species are included in the genus *Saturea* L.). A number of these species, among which *Micromeria serpyllifolia* (M.Bieb.) Boiss. represented in Ukraine, included in the genus *Clinopodium* L., as well as in some other related genera. The genus *Majorana* Mill. included in the *Origanum* L. genus. Species of the genus *Phlomis* L. considered within two genera: *Phlomis* and *Phlomoides* Moench, many of which, described from the territory of Ukraine, and treated as synonyms. The genus *Rosmarinus* L. (*R. officinalis* L.) is included in the genus *Salvia* L. For each species, its distribution in Ukraine indicated, and the notes provide data on their variability and taxonomic affiliation.

Keywords: annotated list, distribution, flora of Ukraine

ФЕДОРОНЧУК М.М. (2022). **Чекліст флори України. 1: родина Lamiaceae (Lamiales, Angiosperms)**. *Чорноморськ. бот. ж.*, **18** (1): 5–27. doi: 10.32999/ksu1990-553X/2022-18-1-1

Родина *Lamiaceae* Martinov нараховує близько 200 родів і 3500 видів, поширених у всіх кліматичних зонах, з найбільшим видовим різноманіттям в Середземномор'ї. В Україні – 35 родів, близько 180 видів разом із найчастіше культивованими, підвидами та гібридними формами, описаними в статусі видів. Найсуттєвіші номенклатурні зміни відбулися в сегрегатних родах *Acinos* Mill., *Calamintha* Mill. та *Clinopodium* L., види яких увійшли до складу роду *Clinopodium*. Номенклатурних змін зазнав поліфілетичний рід *Micromeria* Benth., з якого значна частина таксонів виключено зі складу роду (африканські види включені до складу роду *Saturea* L.), низка видів, серед яких і представлений в Україні *Micromeria serpyllifolia* (M.Bieb.) Boiss. включені до роду *Clinopodium* L., а також до деяких інших близьких родів. Рід *Majorana* Mill., представлений в Україні одним інтродукованим видом *M. hortensis* Moench, включено до складу роду *Origanum* L.. Види роду *Phlomis* L. розглядаються у межах двох родів – *Phlomis* і *Phlomoides* Moench, значна частина з яких, описаних з території України, трактується як синоніми. Рід *Rosmarinus* L. (*R. officinalis* L.) включено до складу роду *Salvia* L.. Для кожного виду вказано його поширення на території України, а в примітках – дані щодо варіабельності й таксономічної приналежності.

© Fedoronchuk M.M.
M.G. Kholodny Institute of Botany National Academy of Sciences of Ukraine, Tereshchenkivska str., 2, Kyiv, 01601, Ukraine

e-mail: m.fedoronchuk@ukr.net

Submitted 16 February 2022

Recommended by I. Moysiienko

Published 15 May 2022

Після виходу у світ першого зведення списку видів судинних рослин України – «Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist» [MOSYAKIN, FEDORONCHUK, 1999] пройшло вже більше 20 років. За цей час в систематиці і таксономії рослин відбулися суттєві зміни в номенклатурі, що пов'язано як з новими таксономічними опрацюваннями, так і з молекулярно-філогенетичними даними. Тому нині назріла гостра потреба у новому перегляді таксономічного складу й номенклатури судинних рослин України. Робота над підготовкою нового видання чеклісту продовжується і вимагає тривалого часу. Вважаємо доцільним на перших порах публікацію списку таксонів по окремих, вже опрацьованих родин.

Матеріали і методи досліджень

Базовою основою списку таксонів (чеклісту) родини *Lamiaceae* є номенклатурне зведення «Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist» [MOSYAKIN, FEDORONCHUK, 1999]. Анотований конспект видів та внутрішньовидових таксонів наведений з синонімікою (причетною до України та суміжних територій) і базується на критичному аналізі таксономічного складу з врахуванням нових узагальнених даних морфологічних та отриманих з літературних джерел молекулярно-філогенетичних досліджень. В роботі використані також електронні ресурси. Оскільки пропонується варіант чеклісту родини *Lamiaceae* поданий як стаття, то для кожного таксону вказано його поширення, а в примітках (при необхідності) – таксономічні, номенклатурні чи хорологічні коментарі. Назви родів, видів та внутрішньовидових таксонів, а також синоніми (у круглих дужках) наведені в алфавітному порядку, у квадратних дужках – нині діючі альтернативні назви видів (виділені жирним з курсивом). Межі територій (ботаніко-географічні райони України) наведені за В.П. Гельютою [HELUTA, 1989]. В окремих випадках вказані також більш конкретні місцезростання (адміністративні райони). Зірочкою (*) позначені таксони, що культивуються, а знаком оклику (!) – ті, що виходять за межі культивування (дичавіють).

Результати та обговорення

AJUGA L.

Ajuga chamaepitys (L.) Schreb. (*Teucrium chamaepitys* L.)

- Наводиться для Західного Полісся (с. Верба, Володимир-Волинський район, Волинська область).

Ajuga chia Schreb. [*Ajuga chamaepitys* L. subsp. *chia* (Schreb.) Arcang.] (*Ajuga glabra* C. Presl.; *Ajuga pseudochia* Des.-Shost.; *Chamaepitys chia* (Schreb.) Holub; *Chamaepitys glabra* (C. Presl.) Holub)

- В Закарпатті (м. Ужгород), занесено; на півдні Лісостепу, в Степу, по узбережжю Чорного і Азовського морів та в Криму, звичайно.

Ajuga genevensis L. (*Ajuga pyramidalis* M.Bieb. non L.; *Teucrium genevensis* (L.) Crantz)

- Майже по всій материковій частині України, на півдні рідше, також в Криму (Гірський Крим, Керченський півострів).

Ajuga laxmannii (L.) Benth. (*Phleboanthe laxmannii* (L.) Tausch)

- В лісостепових і північній частині степових районах, рідше в Північному Приазов'ї, а також в передгірній частині Криму та на Керченському півострові.

Ajuga mollis Gladkova (*Chamaepitys mollis* (Gladkova) Holub; *Ajuga chia* auct. non Schreb.)

- В Криму (східна частина).

Ajuga orientalis L.

- В Гірському Криму та на Керченському півострові.

Ajuga pyramidalis L. (*Teucrium pyramidale* (L.) Crantz)

- Наводиться для Карпат (Львівська область).

Ajuga reptans L.

- Звичайно в лісових районах, Волинському, Західному Лісостепу, в Правобережному Лісостепу рідше і зникає. Вказується також для Гірського Криму (схили Демерджі-яйли) але, мабуть, помилково.

Ajuga salicifolia (L.) Schreb. (*Teucrium salicifolium* L.)

- В Криму (Тарханкут, передгірська частина, Алушта), рідко.

BALLOTA L.

Ballota nigra L.

a. **Ballota nigra** L. subsp. **foetida** (Vis.) Hayek (*Ballota alba* L.; *Ballota borealis* Schweigg.; *Ballota foetida* Lam., nom. illeg.; *Ballota nigra* L. subsp. *meridionalis* (Beg.) Beg.)

- В Закарпатті (м. Ужгород), як адвентивна рослина, що росте на засмічених місцях. Західноєвропейсько-північносередземноморський підвид, який для України наводився як *B. borealis* Schweigg. [OPREGELITEL ..., 1987]. У флорі Балкан (Греція) наводиться під назвою *B. nigra* L. subsp. *meridionalis* (Beg.) Beg. [DIMORPOULOS et al., 2013], який під такою ж назвою помилково вказувався також для України [MOSYAKIN, FEDORONCHUK, 1999]. *Ballota nigra* L. subsp. *foetida* відрізняється від типового підвиду *B. nigra* L. subsp. *nigra* округло-яйцеподібними, раптово відтягнутими в короткі остисті закінчення зубцями чашечки (у *B. nigra* subsp. *nigra* зубці чашечки ланцетні або трикутні, остистозагострені).

b. **Ballota nigra** L. subsp. **nigra** (*Ballota aristata* Rchb.; *Ballota longicalyx* Klokov; *Ballota ruderalis* auct., non Schweigg.; *Ballota urticifolia* Ortman)

- Майже по всій материковій Україні та в Криму, як бур'ян. В «Определителе ...» [OPREGELITEL ..., 1987] помилково наводиться під назвою *B. ruderalis* Schweigg., який насправді поширений лише в Середземномор'ї і нині вважається одним із підвидів *B. nigra* L. subsp. *ruderalis* (Sw.) Briq. [DOBIGNARD, CHATELAIN, 2012; IPNI, 2021; POWO, 2021]. М.В. Клоковим [Клоков, 1960] з околиць Одеси описано *B. longicalyx* Клоков, який в «Определителе ...» [OPREGELITEL ..., 1987] наводиться як синонім *B. ruderalis* Schweigg. (насправді *B. nigra* L. subsp. *nigra*), і поширений, за автором виду, у лівобережних та правобережних степових районах майже виключно в приморській смузі, де є досить рідкісним, а також в передгірній і гірській частинах Криму, як досить звичайний. Від близького типового *B. nigra*, за М.В. Клоковим [КЛОКОВ, 1960], відрізняється дещо більшими розмірами чашечки й приквітками та приквітковими листками з клиноподібною основою, поступово звуженою в черешок (у типового *B. nigra* приквіткові листки з обрубаною або закругленою основою, раптово звуженою в черешок). *Ballota longicalyx* – критичний таксон, імовірно не заслуговує видового рангу.

BETONICA L.

Betonica officinalis L. [*Betonica officinalis* subsp. *officinalis*] (*Betonica bjelorusica* Kossko ex Klokov; *Betonica brachydonta* Klokov; *Betonica fusca* Klokov; *Betonica perauca* Klokov; *Betonica purpurea* Gilib.; *Stachys betonica* Benth.; *Stachys officinalis* (L.) Trevis.)

- Майже по всій Україні та в Криму. Поліморфний вид. Виділені з *B. officinalis* L. М.В. Клоковим [КЛОКОВ, 1960] три види: карпатський гірський – *Betonica brachydonta* Клоков (Закарпатська область, Берегівський район, окол. с. Нове

Село), рівнинний – *Betonica peraucta* Klokov (Харківська область, Шевченківський район, с. Великі Хутори) та гірський кримський – *Betonica fusca* Klokov (Нікітська яйла, Крим) є лише морфологічними відмінами, варіювання ознак у яких не виходить за межі мінливості *B. officinalis*.

CHAITURUS Willd.

Chaiturus marrubiastrum (L.) Ehrh. ex Rchb. (*Cardiaca marrubiastrum* (L.) Schreb.; *Leonurus marrubiastrum* L.)

- Майже по всій Україні; в Криму (південь) дуже рідко, як здичавіле.

CLINOPODIUM L. (incl. *Acinos* Mill., *Calamintha* Mill., *Micromeria serpyllifolia* (M.Bieb.) Boiss.)

Clinopodium acinos (L.) Kuntze (*Acinos arvensis* (Lam.) Dandy; *Acinos arvensis* (Lam.) Dandy subsp. *eglandulosus* (Klokov) Pawl.; *Acinos arvensis* (Lam.) Dandy subsp. *eglandulosus* (Klokov) Tzvelev; *Acinos arvensis* (Lam.) Dandy subsp. *villosus* (Pers.) Soják; *Acinos clinopodiifacie* Gilib.; *Acinos eglandulosus* Klokov; *Acinos infectus* Klokov; *Acinos schizodontus* Klokov; *Acinos subcrispus* Klokov; *Acinos thymoides* Moench; *Acinos villosus* Pers.; *Calamintha acinos* (L.) Clairv.; *Calamintha arvensis* Lam.; *Melissa acinos* (L.) Benth.; *Thymus acinos* L.; *Thymus arvensis* (Lam.) Schur; *Ziziphora acinos* (L.) Melnikov; *Ziziphora eglandulosa* (Klokov) Melnikov; *Ziziphora infecta* (Klokov) Melnikov; *Ziziphora subcrispa* (Klokov) Melnikov; *Ziziphora villosa* (Pers.) Melnikov)

- Майже по всій материковій частині України та в Криму.

Clinopodium alpinum (L.) Kuntze subsp. **hungaricum** (Simonk.) Govaerts (*Acinos alpinus* (L.) Moench; *Acinos alpinus* (L.) Moench subsp. *baumgartenii* (Simonk.) Pawl.; *Acinos alpinus* (L.) Moench subsp. *hungaricus* (Simonk.) Soják; *Acinos baumgartenii* (Simonk.) Klokov; *Calamintha alpina* (L.) Lam.; *Calamintha hungarica* Simonk.; *Melissa baumgartenii* Simonk.; *Melissa hungarica* (Simonk.) Simonk.; *Satureja hungarica* (Simonk.) Hayek; *Thymus alpinus* L.; *Ziziphora alpina* (L.) Melnikov; *Ziziphora alpicolaa* Melnikov; *Ziziphora baumgartenii* (Simonk.) Melnikov; *Ziziphora hungarica* (Simonk.) Melnikov)

- В Карпатах, рідко (у Мармароських горах (гора Берлебашка), а також наводиться для гори Петрос на Чорногорі і Чивчинських гір, між горою Лоздун і горою Попадя).

Clinopodium grandiflorum (L.) Kuntze (*Calamintha grandiflora* (L.) Moench; *Drymosiphon grandiflorus* (L.) Melnikov; *Melissa grandiflora* L.; *Satureja grandiflora* (L.) Scheele; *Thymus grandiflorus* (L.) Scop.)

- В Гірському Криму, нерідко.

Clinopodium graveolens (M.Bieb.) Kuntze [*Clinopodium graveolens* (M.Bieb.) Kuntze subsp. **graveolens**] (*Acinos fominii* Des.-Shost.; *Acinos graveolens* (M.Bieb.) Link; *Acinos rotundifolius* auct. non Pers.; *Calamintha graveolens* (M.Bieb.) Benth.; *Melissa graveolens* (M.Bieb.) Benth.; *Satureja graveolens* (M.Bieb.) Caruel; *Thymus canus* Steven ex M.Bieb.; *Thymus graveolens* M.Bieb.; *Thymus patavinus* Pall. Ex M.Bieb.; *Ziziphora fominii* (Des.-Shost.) Melnikov; *Ziziphora graveolens* (M.Bieb.) Melnikov)

- В Донецькому Лісостепу, Степу (південно-східна частина) та в Криму (по всій території). На материковій частині України та в Криму *C. graveolens* (M.Bieb.) Kuntze представлений лише типовим підвидом і раніше наводився під декількома назвами (див. синоніміку). *Acinos rotundifolius* Pers., який зараз приймається за підвид *C. graveolens* (M.Bieb.) subsp. *rotundifolius* (Pers.) Govaerts, в Криму не зростає. Це західно-середземноморський таксон і для Криму

[MOSYAKIN, FEDORONCHUK, 1999; YENA, 2012] вказувався помилково (замість типового підвиду).

Clinopodium menthifolium (Host) Merino subsp. **ascendens** (Jord.) Govaerts (*Calamintha ascendens* Jord.; *Calamintha intermedia* (Baumg.) Heinr.Braun; *Calamintha menthifolia* Host, p. p.; *Calamintha officinalis* auct. non Moench; *Calamintha sylvatica* auct. non Bromf.; *Calamintha sylvatica* Bromf. subsp. *ascendens* (Jord.) P.W.Ball.; *Clinopodium ascendens* (Jord.) Samp.; *Clinopodium umbrosum* auct. non (M.Bieb.) K.Koch; *Melissa intermedia* Baumg., nom. illeg.; *Melissa umbrosa* auct. non M. Bieb.; *Satureja calamintha* (L.) subsp. *ascendens* (Jord.) Briq.; *Satureja mentifolia* (Host) Fritsch, p. p.)

- В Правобережному Лісостепу (Медведівський ліс і Холодноярівське лісництво Чигиринського району Черкаської області), в Західному Лісостепу на Придністров'ї (с. Добровляни Заліщицького району Тернопільської області), дуже рідко. Підвид *C. menthifolium* (Host) Merino subsp. *ascendens* (Jord.) Govaerts займає значно ширший ареал ніж типовий (*C. menthifolium* s. str.), який охоплює не лише Середземномор'я, а заходить також в Західну та Середню Європу. В Україні перебуває на східній межі ареалу.

Clinopodium nepeta (L.) Kuntze

Clinopodium nepeta (L.) Kuntze в Україні представлений двома підвидами – типовим, поширеним на материковій частині країни (південно-західна частина) та subsp. *spruneri* Boiss.) Bartolucci & F.Conti, в Криму (ПБК).

a. **Clinopodium nepeta** (L.) Kuntze subsp. **nepeta** (*Calamintha largiflora* Klokov; *Calamintha nepeta* (L.) Savi, p. p.; *Calamintha nepetoides* Jord.; *Clinopodium largiflorum* (Klokov) Melnikov; *Clinopodium nepetoides* (Jord.) Melnikov; *Melissa nepeta* L., p. p.; *Satureja nepeta* (L.) Scheele, p. p.; *Satureja nepetoides* (Jord.) Fritsch; *Thymus nepeta* (L.) Sm. p. p.)

- В Західному Лісостепу (південь), Правобережному Степу (понад Дністром), дуже рідко.

b. **Clinopodium nepeta** (L.) Kuntze subsp. **spruneri** (Boiss.) Bartolucci & F.Conti (*Calamintha glandulosa* (Req.) Benth.; *Calamintha macra* Klokov; *Calamintha nepeta* (L.) Savi, p. p.; *Calamintha nepeta* (L.) Savi subsp. *glandulosa* (Req.) P.W.Ball; *Calamintha officinalis* Moench; *Calamintha parviflora* Lam., p. p.; *Calamintha spruneri* Boiss.; *Clinopodium calamintha* (L.) Kuntze; *Clinopodium glandulosum* (Req.) Kuntze; *Clinopodium nepeta* (L.) Kuntze subsp. *glandulosum* (Req.) Govaerts; *Clinopodium officinalis* (Moench) Guterman; *Clinopodium spruneri* (Boiss.) Melnikov; *Melissa calamintha* L.; *Melissa glandulosa* (Req.) Benth.; *Melissa nepeta* L., p. p.; *Melissa parviflora* (Lam.) Salisb., p. p.; *Satureja glandulosa* (Req.) Caruel; *Satureja nepeta* (L.) Scheele, p. p.; *Thymus calamintha* (L.) Scop.; *Thymus glandulosus* Req.; *Thymus nepeta* (L.) Sm., p. p.)

- В Криму (південь).

Clinopodium serpyllifolium (M.Bieb.) Kunze [*Clinopodium serpyllifolium* (M.Bieb.) Kunze subsp. *serpyllifolium*] (*Calamintha spicigera* K.Koch; *Melissa serpyllifolia* (M.Bieb.) Numan, p. p.; *Micromeria fruticosa* (L.) Druce subsp. *serpyllifolia* (M.Bieb.) Davis; *Micromeria serpyllifolia* (M.Bieb.) Boiss., 1859, nom. illeg., non Scheele, 1849; *Nepeta serpyllifolia* M.Bieb.; *Satureja serpyllifolia* (M.Bieb.) Briq., p. p.)

- В Криму (південно-західна частина передгірської та гірської частин внутрішньої гряди кримських гір). Вид раніше наводився під нелегітимною назвою *Micromeria serpyllifolia* (M.Bieb.) Boiss, під якою уключений до ЧКУ [SHERVONA ..., 2009]. За новими філогенетичними даними [DAVIDSE et al., 2021; IPNI, 2021, POWO, 2021] уключений до роду *Clinopodium* L. В Криму

представлений типовим підвидом, ареал якого охоплює Балкани, Передню Азію та Крим.

Clinopodium vulgare L. [*Clinopodium vulgare* L. subsp. *vulgare*] (*Acinos vulgaris* (L.) Pers., p.p.; *Calamintha clinopodium* (L.) Benth., p.p.; *Calamintha vulgaris* (L.) Druce, p.p.; *Melissa clinopodium* Benth., p.p.; *Melissa vulgaris* (L.) Trevis., p.p.; *Satureja clinopodium* (L.) Caruel, p.p.; *Satureja vulgaris* (L.) Vèg., p.p.)

• Майже по всій материковій частині України, також в Гірському Криму та на Керченському півострові. *Clinopodium vulgare* L. включає три підвиди, з яких в Україні представлений типовий, з широким, голарктичним ареалом.

DRACOCEPHALUM L.

Dracocephalum austriacum L. (*Ruyschiana austriaca* (L.) House; *Ruyschiana laciniata* Mill.)

• В Розточчі-Опіллі, Західному Лісостепу, дуже рідко.

*!**Dracocephalum moldavica** L. (*Moldavica suaveolens* Gilib.; *Ruyschiana moldavica* (L.) House)

• Розводять як ефіроолійну рослину, яка іноді дичавіє.

Dracocephalum ruyschiana L. (*Dracocephalum angustifolium* Gilib.; *Ruyschiana ruyschiana* (L.) House; *Ruyschiana spicata* Mill.)

• На Поліссі і в Лісостепу.

Dracocephalum thymiflorum L. (*Moldavica thymiflora* (L.) Rydb.; *Ruyschiana thymiflora* (L.) House)

• В Лісостепу (східна частина), Степу (північно-східна частина); в інших районах та в Криму трапляється як заносна рослина.

ELSHOLTZIA Willd.

*!**Elsholtzia ciliata** (Thunb.) Hyl. (*Elsholtzia cristata* Willd.; *Elsholtzia patrinii* (Lepech.) Garcke; *Mentha patrinii* Lepech.; *Sideritis ciliata* Thunb.)

• Майже по всій Україні, спорадично, крім Степу і Криму.

GALEOPSIS L.

Galeopsis angustifolia Ehrh. ex Hoffm. (*Dalium angustifolium* (Ehrh. ex Hoffm.) Dostál; *Galeopsis ladanum* L. var. *angustifolia* (Ehrh. ex Hoffm.) Wallr.; *Galeopsis ladanum* L. subsp. *angustifolia* (Ehrh. ex Hoffm.) Briq.; *Ladanella angustifolia* (Ehrh. ex Hoffm.) Pouzar & Slaviková; *Ladanum angustifolium* (Ehrh. ex Hoffm.) Slaviková)

• Західноєвропейський вид, в Україні як адвентивна рослина, відмічена нещодавно на колях залізничних станцій у 2016 і 2017 рр. в Житомирському Поліссі, а в 2018 р. – на Закарпатській низовині [ORLOV et al., 2019].

Galeopsis bifida Boenn. (*Galeopsis terahit* L. subsp. *bifida* (Boenn.) Fr.; *Galeopsis terahit* L. var. *bifida* (Boenn.) Lej. & Courtois)

• Майже по всій Україні; рідко в Степу та в Криму (Ай-Петринська яйла та в поясі букових лісів).

Galeopsis ladanum L. [*Galeopsis ladanum* L. subsp. *ladanum*] (*Dalium ladanum* (L.) Dostál; *Galeopsis grandiflora* M.Bieb.; *Galeopsis intermedia* Vill.; *Ladanella ladanum* (L.) Slaviková; *Ladanum intermedium* (Vill.) Slaviková; *Ladanum purpureum* Gilib.; *Lamium ladanum* (L.) Crantz; *Tetrahit ladanum* (L.) Moench)

• По всій Україні, в Криму рідше – на західних яйлах (до Чатирдага) і по їх схилах.

Galeopsis pubescens Besser (*Galeopsis subspeciosa* Borbás; *Galeopsis versicolor* Spenner)

• В лісових районах та в Лісостепу.

Galeopsis speciosa Mill. (*Galeopsis flavescens* Borbás; *Galeopsis hispida* Borbás; *Galeopsis pubescens* Griseb. non Besser; *Galeopsis subalpina* Schur; *Galeopsis versicolor* Curtis, non Spenner)

- Майже по всій Україні, крім Степу і Криму.

Galeopsis tetrahit L. (*Galeopsis neglecta* Schult.; *Lamium tetrahit* (L.) Crantz; *Tetrahit grandiflorum* Gilib.; *Tetrahit nodosum* Moench; *Tetrahit purpurascens* Gilib.)

- В правобережних лісових і лісостепових районах.

GLECHOMA L.

Glechoma hederacea L. (*Calamintha hederaceae* (L.) Scop.; *Glechoma repens* Gilib.)

- По всій материковій частині України, звичайно та в Гірському Криму, зрідка. Поліморфний вид (за розмірами листків і квіток та їх опушенням). Рослини з проміжними ознаками між цим видом і нижченаведеним *G. hirsuta* Waldst. & Kit. описані під назвою **Glechoma** × **pannonica** Borbás [*G. hederacea* L. × *G. hirsuta* Waldst. & Kit.] (*G.* × *hinderburgiana* Graebn.), яка наводиться також для України.

Glechoma hirsuta Waldst. & Kit. (*Glechoma lamifolia* Schur)

- Майже по всій Україні, звичайно, рідше в Степу і на півдні та в Криму зникає.

HYSSOPUS L.

Hyssopus officinalis L.

a. **Hyssopus officinalis** L. subsp. **montanus** (Jord. & Fourr.) Briq. (*Hyssopus cretaceus* Dubj.; *Hyssopus montanus* Jord. & Fourr.)

- В басейні Сіверського Дінця (по річках Дінцю, Осколу, Красній, Айдару, Деркулу, Євсугу, Кривому Торцю, Лугані). Таксон з розірваним (диз'юнктивним ареалом, представленим двома фрагментами: західним (Франція) і східним (Україна: східна частина, центрально-європейська та південно-європейська частини Росії); в Україні знаходиться на західній межі східної частини ареалу. Уключений до Червоної книги України [RED DATA BOOK ..., 2009] як *H. cretaceus* Dubj.

b. *!**Hyssopus officinalis** L. subsp. **officinalis** (*Hyssopus altissimus* Mill.; *Hyssopus angustifolius* M.Bieb.)

- Культивують в садах і на городах як ефіроолійну рослину, нерідко дичавіє, де трапляється в степах, на гранітах, гірських скелях. По всій материковій частині України та в Криму.

LALLEMANTIA Fisch. & Mey.

*!**Lallemantia iberica** (M.Bieb.) Fisch. ex C.A.Mey. (*Dracocephalum ibericum* M.Bieb.)

- Культивується і нерідко дичавіє на півдні України.

LAMIUM L.

Lamium album L. [*Lamium album* L. subsp. **album**] (*Lamium dumeticola* Klokov; *Lamium vulgatum* Benth., p. p.)

- Майже по всій Україні, крім Степу, а також в Північному Приазов'ї (окол. м. Приморськ, Маріуполь); в Криму – на Південному березі та на Керченському півострові (Казантипський ПЗ), дуже рідко. Ознаки, за якими описано *L. dumeticola* Klokov цілком вкладаються в діапазон мінливості таких *L. album* s. str. (особливості опушення рослин, форма середніх та верхніх листків, морфологія віночка та розміри його трубочки), що свідчить про недоцільність виділення *L. dumeticola* як окремого виду.

Lamium amplexicaule L.

a. **Lamium amplexicaule** L. subsp. **amplexicaule** (*Galeobdolon amplexicaule* (L.) Moench, p. p.; *Lamiopsis amplexicaulis* (L.) Opiz, p. p.; *Lamium stepposum* Kossko ex Klokov)

• Наводиться для Закарпаття, нерідко в поліських і лісостепових районах, рідше в Степу (південь: Північне Приазов'я, Присивашся, Арабатська стрілка), а також в Криму.

b. **Lamium amplexicaule** L. var. **orientale** (Pacz.) Mennema (*Lamium amplexicaule* L. forma *orientale* Pacz.; *Lamium paczoskianum* Vorosh.; *Lamium paczoskianum* Vorosh.) subsp. *orientale* (Pacz.) P.W.Ball)

• В Лісостепу, Степу (включно з Північним Приазов'ям, Присивашсям), рідко. Загальний ареал наведеного різновиду, крім переважно лівобережних, лісостепових, північних і східних степових районів країни, рідше правобережної частини України охоплює також південно-східні райони європейської частини Російської Федерації. Від типового підвиду (*L. amplexicaule* L. s. str.) відрізняється пальчасто-розсіченими нижче середини покривними листками (у *L. amplexicaule* L. subsp. *amplexicaule* покривні листки пальчасто-розсічені вище середини) та наявністю перерваного волосистого кільця всередині трубки віночка (у типового підвиду трубка віночка без волосистого кільця всередині).

Lamium caucasicum Grossh. (*Lamium purpureum* L. subsp. *caucasicum* (Grossh.) Menitzky)

• Наводиться для Криму за достовірними зборами В.М. Косих з Чатирдагу [HOLUBEV, KOSSYKH, 1982; YENA, 2012].

Lamium galeobdolon L.

a. **Lamium galeobdolon** L. subsp. **galeobdolon** (*Cardiaca sylvatica* Lam.; *Galeobdolon galeobdolon* (L.) H.Karst.; *Galeobdolon vulgare* (Pers.) Pers.; *Galeobdolon luteum* Huds.; *Galeopsis galeobdolon* L.; *Galeopsis lutea* Gilib.; *Lamiastrum galeobdolon* (L.) Ehrend. & Polatschek; *Lamium luteum* (Huds.) Krock.; *Leonurus galeobdolon* (L.) Scop.; *Pollichia vulgaris* Pers.)

• Майже по всій Україні, крім Степу і Криму.

b. **Lamium galeobdolon** L. subsp. **montanum** Pers.) Hayek [*Lamium montanum* (Pers.) Hoffm. ex Kabath] (*Galeobdolon luteum* Huds. subsp. *montanum* (Pers.) R.R.Mill.; *Galeobdolon montanum* (Pers.) Rchb.; *Lamiastrum montanum* (Pers.) Ehrend.; *Pollichia montana* Pers.).

• Наводиться для Карпат.

Lamium glaberrimum (K.Koch) Taliev (*Lagochilus glaberrimus* K.Koch)

• В Гірському Криму (західні яйли і Чатирдаг), дуже рідко. Вид уключено до Червоної книги України [RED DATA BOOK, 2009].

Lamium maculatum (L.) L. (*Lamium album* L. f.[var.] *maculatum* L.; *Lamium cupreum* Schott; *Lamium elegantissimum* Schur; *Lamium laevigatum* L.; *Lamium maculatum* (L.) L. subsp. *cupreum* (Schott) Hadač)

• Майже по всій Україні, крім півдня Степу; в Криму в лісостепових і гірських районах. Дуже варіабельний вид. Навіть в одній популяції рослини можуть відрізнятися за розмірами і формою листків, висотою стебла, опушенням, кольором квіток.

Lamium purpureum L. (*Lamiopsis purpurea* (L.) Opiz)

• Майже по всій Україні (не наводиться для крайнього півдня Степу), а також в Криму. В Україні крім типового різновиду нерідко трапляється також різновид ***Lamium purpureum* L. var. *incisum*** (Willd.) Pers. (*Lamium incisum* Willd.).

Раніше, за старими зборами В. Бессера для України (Волині і Поділля) наводився ще один вид роду – ***Lamium orvala* L. (*Orvala laminoidea* DC.)** – багаторічник, з довгочерешковими, трикутно-яйцеподібними,

нерівнозубчастими листками, великим (25–40 мм завд.), білувато-рожевим або червонуватим віночком, з трикутними боковими лопатями нижньої губи та голими пиляками. На сьогодні поширення цього виду в Україні не підтверджено. В дикому стані він відомий з південної частини Середньої Європи та північно-західної частини Балканського півострова (Австрія, Італія, Сербія, Угорщина) [DANIHELKA et al., 2012; POWO, 2021].

LAVANDULA L.

*!**Lavandula angustifolia** Mill. [*Lavandula angustifolia* Mill. subsp. *angustifolia*] (*Lavandula officinalis* Chaix.; *Lavandula spica* L., nom. ambig.; *Lavandula vulgaris* Lam.)

- Культивують як ефіроолійну та декоративну рослину, переважно в Криму; останнім часом також в приватних садибах, на дачах та ботанічних садах майже по всій території України.

LEONURUS L.

Leonurus cardiaca L. (*Cardiaca glabra* Gilib.; *Cardiaca vulgaris* Moench; *Leonurus campestris* Andr. ex Benth.; *Leonurus cardiaca* L. subsp. *intermedius* (Holub) Dostál; *Leonurus glabra* (Gilib.) Gilib.; *Leonurus intermedius* Holub; *Leonurus neglectus* Schrank)

- В Лісостепу і Степу, розсіяно.

Leonurus glaucescens Bunge (*Leonurus campestris* Andr.; *Leonurus cardiaca* auct. non L., p. p.)

- Розсіяно на півдні Лісостепу і Степу.

Leonurus quinquelobatus Gilib. (*Cardiaca quinquelobata* Gilib.; *Leonurus canescens* Dumort.; *Leonurus villosus* Desf. ex D'Urv.)

- По всій материковій частині України, а також в Криму.

LYCOPUS L.

Lycopus europaeus L. (*Lycopus alboroseus* Gilib.; *Lycopus vulgaris* Pers.)

- По всій материковій частині України, а також в Криму (в степовій та гірській частинах, крім яйли).

Lycopus exaltatus L.f.

- По всій Україні, включно з Кримом (в степовій і передгірській частинах).

MARRUBIUM L.

?**Marrubium leuroides** Desr. (*Marrubium astracanicum* M.Bieb.)

- В Криму (південно-східна частина: наводиться лише для околиць м. Судака, можливо помилково).

Marrubium peregrinum L. (*Marrubium cive* Klokov; *Marrubium pannonicum* Rchb.)

- На півдні України (в Злаковому і Полиновому Степу, в Кримському передгір'ї, зрідка в західній та східній частинах Південного берега Криму).

Marrubium pestalozzae Voiss. (*Marrubium praecox* Janka)

- В Лісостепу (південь), Степу та в Криму.

Marrubium vulgare L.

- По всій материковій частині України, розсіяно, а також в Криму.

MELISSA L.

*!**Melissa officinalis** L. [*Melissa officinalis* L. subsp. *officinalis*] (*Melissa altissima* Sm.; *Melissa bicornis* Klokov; *Melissa officinalis* L. subsp. *altissima* (Sm.) Arcang.; *Melissa taurica* Benth.)

- Розводять як ефіроолійну, лікарську та медоносну культуру. По всій Україні, особливо в Криму, де дичавіє і зростає на узліссях, по чагарниках. Походить із Східного Середземномор'я.

MELITTIS L.

Melittis melissophyllum L. subsp. **carpatica** (Klokov) P.W.Ball [*Melittis carpatica* Klokov] (*Melittis carpatica* Klokov var. *sarmatica* (Klokov) Soó; *Melittis carpatica* Klokov var. *subcordata* (Klokov) Soó; *Melittis melissophyllum* L. auct. non L.; *Melittis melissophyllum* L. subsp. *carpatica* (Klokov) P.W.Ball; *Melittis melissophyllum* L. var. *carpatica* (Klokov) Soó & Borsos; *Melittis melissophyllum* L. subsp. *sarmatica* (Klokov) Gladkova; *Melittis melissophyllum* L. var. *sarmatica* (Klokov) Soó & Borsos; *Melittis sarmatica* Klokov; *Melittis subcordata* Klokov)

- В Карпатах, лісових районах на Правобережжі; в Західному і Правобережному Лісостепу. В Україні *M. melissophyllum* L. представлений одним підвидом *M. melissophyllum* L. subsp. *carpatica* (Klokov) P.W.Ball (два інших підвиди – типовий (західноєвропейський) та subsp. *albida* (Guss.) P.W.Ball (східносередземноморсько-передньоазійський) в Україні не представлені. Суттєвих відмін між описаними М.В. Клоковим видами (*M. carpatica* Klokov, *M. sarmatica* Klokov, *M. subcordata* Klokov) за такими діагностичними ознаками (за автором), як розміри віночка та плода не виявлено, що дає підставу об'єднати їх в один підвид (*M. melissophyllum* L. subsp. *carpatica* (Klokov) P.W.Ball.).

MENTHA L.

Mentha aquatica L. (*Mentha eriantha* K.Koch; *Mentha hirsuta* auct. non L.; *Mentha palustris* Mill.; *Mentha probabilis* Schur; *Mentha sativa* Sm.; *Mentha volhynica* Gand.; *Mentha sativa* L. var. *aquatica* (L.) Schmalh.)

- Майже по всій материковій Україні, в Криму рідко (на схід від Сімферополя і на півдні). Гібридує з *M. longifolia* (L.) L., утворюючи рідкісний гібрид **Mentha** × **dumetorum** Schult., який наводиться для Криму.

Mentha arvensis L. (*Mentha austriaca* Jacq.; *Mentha besseriana* Gand.; *Mentha borysthena* Gang.; *Mentha campestris* Schur; *Mentha gentilis* L.; *Mentha palustris* Moench; *Mentha sativa* L. var. *arvensis* (L.) Schmalh.; *Mentha sativa* L. var. *gentilis* (L.) Schmalh.)

- Майже по всій материковій Україні; в Криму рідко. Поліморфний вид, варіює за багатьма ознаками.

Mentha longifolia (L.) L. [*Mentha longifolia* (L.) L. subsp. *longifolia*] (*Mentha spicata* L. var. *longifolia* L.; *Mentha sylvestris* L.; *Mentha transsilvanica* Schur)

- Переважно в західній і правобережній частинах України, рідше в лівобережній, а також в Криму (степові і гірські райони). Часто гібридує з *M. arvensis* L., утворюючи мінливий гібрид **Mentha** × **dalmatica** Tausch (*Mentha gentilis* auct. non L.).

?**Mentha micrantha** (Fisch. ex Benth.) Heir.Braun (*Mentha pulegium* L. var. *micrantha* Fisch. ex Benth.)

- Наводиться для Лівобережного Злакового Степу (Асканія Нова, Чапельський та Великий Агайманський поди Чаплинського району Херсонської області), можливо помилково.

*!**Mentha** × **piperita** L. (*Mentha aquatica* L. × *Mentha spicata* L.); *Mentha sylvestris* L. var. *piperita* (L.) Schmalh.)

- Культивують як ефіроолійну рослину на спеціальних плантаціях, городах, коло садіб, нерідко дичавіє. Майже по всій Україні, крім Криму.

Mentha pulegium L. (*Pulegium vulgare* Mill.)

- В Закарпатті, Західному Лісостепу, Степу (західна частина), Присивашші та в Криму (передгір'я, південь).

*!**Mentha spicata** L. [**Mentha spicata** L. subsp. *spicata*] (*Mentha crispa* L.; *Mentha spicata* L. var. *viridis* (L.) Garcke ex Boiss.; *Mentha viridis* (L.) L.)

- Широко культивується, а також дичавіє, де трапляється по берегах річок, на луках, сирих місцях поблизу житла. Майже по всій Україні та в Криму (степ, південь). Часто гібридизує з *M. arvensis*, утворюючи мінливий гібрид ***Mentha × gracilis** Sole. Ймовірно, що широко поширена в культурі ***Mentha ucrainica** Клоков, яку вирощують як лікарську та ефіроолійну рослину, є культурною видозміною кучерявої форми *Mentha spicata*.

А.В. Єна [YENA, 2012]) для Криму замість типового підвиду помилково наводить *M. spicata* L. subsp. *condensata* (Briq.) Greuter & Burdet, який імовірно в Криму відсутній (має східносередземноморський ареал).

***Mentha suaveolens** Ehrh. (*Mentha × rotundifolia* auct. non (L.) Huds.)

- Зрідка культивується як декоративна і лікарська рослина. В південних регіонах України (Причорномор'я). Гібридизує з *M. arvensis*, утворюючи мінливий за зовнішніми ознаками плодовитий гібрид ***Mentha × rotundifolia** (L.) Huds. (*M. × niliaca* Juss.).

Mentha × verticillata L. (*Mentha aquatica* L. × *Mentha arvensis* L.); *Mentha sativa* L. var. *verticillata* (L.) Schmalh.)

- Майже по всій Україні, крім Криму.

MOLUCCELLA L.

*!**Moluccella laevis** L. (*Lamium moluccella* E.H.L.Krause; *Molucca laevis* (L.) Moench)

- Розводять у садах і городах як декоративну рослину, іноді дичавіє. Переважно на півдні України та в Криму (околиці м. Сімферополя).

NEPETA L.

Nepeta cataria L. (*Cataria tomentosa* Gilib.; *Glechoma cataria* (L.) Kuntze)

- По всій материковій частині України та в Криму (в горах, на Тарханкутському та Керченському півостровах).

Nepeta grandiflora M.Bieb. (*Glechoma grandiflora* (M.Bieb.) Kuntze)

- В Лісостепу (наводиться для околиць м. Охтирка Сумської області) і як адвентивна рослина в Криму (відомо лише для Ай-Петринської яйли з дослідно-лучної ділянки).

Nepeta nuda L. subsp. **nuda** (*Nepeta pannonica* L.)

- Майже по всій Україні, крім Карпат (але росте в Закарпатті), а також в Гірському Криму та на Керченському півострові (Караларський ПЗ).

Nepeta ucranica L. subsp. **parviflora** (M.Bieb.) M.Masclans (*Nepeta parviflora* M.Bieb.)

- Вказується для Західного Лісостепу (південно-західна частина), Правобережного Лісостепу (Кіровоградська обл.), Лівобережного Лісостепу (Харківська обл., як випадково занесена рослина), нерідко в Донецькому Лісостепу, Степу та в Криму. Як відмічає М.В. Клоков [КЛОКОВ, 1960], рослина, що наводиться для півдня Центральної Європи (Угорщина, Румунія) під назвою *N. ucranica* не належить ні до *N. ucranica* L., ні до *N. parviflora* M.Bieb., відрізняючись від першої розміром квіток, а від другої – характером опушення. Тому за *N. ucranica* (в його трактуванні *N. ucranica* s. str.) слід приймати вид, що замінює *N. parviflora* за Волгою і поширений далі на схід, мабуть до Алтаю. Посилаючись на Бентама (Bentam, in DC., 1848, Prodr. 12: 393, p. p.) цей вид (*N. ucranica* s. str. = *N. ucranica* subsp. *ucranica*) габітуально подібний до *N. parviflora*, але відрізняється від нього голими або лише дуже коротко

опушеними стеблами та тоншими, не зморшкуватими листками і майже вдвоє довшими чашечками квіток.

OCIMUM L.

***Ocimum americanum** L. (*Ocimum canum* Sims)

- Культивують як ефіроолійну рослину. В Криму (південь). Походить з Тропічної Африки і Південної Азії.

***Ocimum basilicum** L.

- Культивують на городах і в садах як ефіроолійну рослину. Майже по всій Україні. Походить з Південної Азії.

ORIGANUM L. (incl. *Majorana* Mill.)

За останніми даними, рід *Majorana* Mill. уключено до складу роду *Origanum* L. [CASTROVIEJO et al., 2010; IPNI, 2021; POWO, 2021].

***Origanum majorana** L. (*Majorana hortensis* Moench)

- Культивується як ефіроолійна, лікарська і городня рослина. На півдні України. Походить з Північної Африки (середземноморська частина).

Origanum vulgare L. [*Origanum vulgare* L. subsp. *vulgare*] (*Origanum dilatatum* Klokov; *Origanum puberulum* (G.Beck) Klokov; *Origanum purpurescens* Gilib.; *Origanum vulgare* L. var. *tauricum* Boiss.)

- Майже по всій материковій Україні та в Криму (переважно в гірській частині).

PERILLA L.

*!**Perilla frutescens** (L.) Britton (*Ocimum frutescens* L.; *Perilla ocimoides* L., nom. illeg.; *Perilla urticifolia* Salisb.)

- Культивується як олійна і декоративна рослина, іноді дичавіє. Походить з Південно-Східної Азії. В культурі відомі також декілька різновидів цього виду, найбільш поширеним з яких є ***Perilla frutescens** (L.) Britton var. **crispa** (Thunb.) H.Deane (*Dentidia nankinensis* Lour.; *Ocimum crispum* Thunb.; *Perilla crispa* (Thunb.) Tanaka; *Perilla frutescens* (L.) Britton var. *nankinensis* (Lour.) Britton; *Perilla nankinensis* (Lour.) Decne.; *Perilla ocimoides* L. var. *crispa* (Thunb.) Benth., nom. illeg.) – з яйцеподібно-клиноподібними, великопилчастими листками і рожевими квітками.

PHLOMIS L.

За новими даними, рід *Phlomis* L. у класичному розумінні розділено на два роди – *Phlomis* і *Phlomoides* Moench [IPNI, 2021].

*!**Phlomis fruticosa** L.

- В Криму (південь: окол. м.м. Севастополя, Алупки, Ай-Петринська яйла), дуже рідко, як заносна рослина, що натуралізувалася.

Phlomis herba-venti L. subsp. **pungens** (Willd.) Maire ex DeFilipps (*Phlomis pungens* Willd.; *Phlomis taurica* Hartwiss & Bunge)

- В Лісостепу (південь), Степу та в Криму.

PHLOMOIDES Moench

Phlomoides hybrida (Zelen.) Kamelin & Makhm. (*Phlomis hybrida* Zelen.).

- В Степу (Злаковому і Полиновому) та в Кримському Лісостепу, рідко; наводиться також для Керченського півострова (Караларський РЛП). Вид дуже варіює за характером опушення.

Phlomoides tuberosa (L.) Moench (*Phlomis glandulifera* Klokov; *Phlomis hypanica* Des.-Shost.; *Phlomis jailicola* Klokov; *Phlomis maeotica* Des.-Shost.; *Phlomis piskunovii*

Klokov; *Phlomis scythica* Klokov & Des.-Shost.; *Phlomis stepposa* Klokov; *Phlomis tuberosa* L.; *Phlmoides scythica* (Klokov & Des.-Shost.) Czerep.; *Phlmoides stepposa* (Klokov) Ostapko)

• Майже по всій материковій Україні, крім гірських районів та північної частини Полісся, також по всьому Криму. Рослини дуже варіюють за опушенням, розмірами і формою листків, характер варіювання яких, однак, не виходить за межі мінливості виду.

PRUNELLA L.

Prunella grandiflora (L.) Turra (*Prunella vulgaris* L. var. *grandiflora* L.; *Prunella transsilvanica* Schur)

• В лісових районах, Лісостепу, Степу (спорадично), а також в горах Криму.

Prunella laciniata (L.) L. (*Prunella alba* Pall. ex M.Bieb.; *Prunella vulgaris* L. var. *laciniata* L.)

• В Закарпатті, ізольоване місцезнаходження в околицях м. Вінниці; в Гірському Криму.

Prunella vulgaris L. [*Prunella vulgaris* L. subsp. *vulgaris*] (*Prunella alpina* Schur; *Prunella* × *dissecta* Wender; *Prunella pratensis* Schur)

• Майже по всій материковій Україні, також в Криму.

Види *Prunella* в місцях сумісного зростання нерідко гібридизують між собою. В Україні такі гібридні форми описані як **Prunella** × **bicolor** Beck (*P. laciniata* (L.) L. × *P. grandiflora* (L.) Turra), для яких характерні проміжні ознаки батьківських видів. Потребує підтвердження поширення в Україні, зокрема в Криму, **Prunella** × **intermedia** Link [*P. laciniata* (L.) L. × *P. vulgaris* L.] (*P. ×intermedia* Stankov), ареал якого охоплює Західну та Південну Європу.

SALVIA L.

Salvia aethiopsis L. (*Sclarea aethiopsis* (L.) Mill.)

• На півдні Лісостепу, зрідка; в Степу і Криму, звичайно.

Salvia austriaca Jacq. (*Sclarea austriaca* (Jacq.) Soják)

• На півдні Лісостепу, в Степу (включно з Північним Приазов'ям та Присивашсям), також в Криму, не часто.

Salvia dumetorum Andr. ex Besser (*Salvia stepposa* Des.-Shost.; *Sclarea dumetorum* (Andr.) Soják)

• В Лісостепу, Степу (Лівобережжя, включно з Північним Приазов'ям). Гібридизує з *S. nutans* L., гібридні форми якого описані як *Salvia* × *kernerii* Błocki (*Salvia* × *skofitzii*) [НАСНУСНКО et al., 2017].

Salvia glutinosa L. (*Sclarea glutinosa* (L.) Mill.)

• Переважно в західній частині України (на схід до Умані), а також в Гірському Криму, досить звичайно, особливо в букових лісах.

Salvia nemorosa L.

a. **Salvia nemorosa** L. subsp. **nemorosa** (*Salvia illuminata* Klokov; *Salvia jailicola* Klokov; *Salvia moldavica* Klokov; *Salvia nemorosa* L. subsp. *illuminata* (Klokov) Soó; *Salvia nemorosa* L. subsp. *jailicola* (Klokov) Soó; *Salvia nemorosa* L. subsp. *moldavica* (Klokov) Soó; *Sclarea nemorosa* (L.) Mill.)

• По всій Україні, переважно в Лісостепу, рідко на південній межі Полісся та в Степу, також в Криму (гори).

b. **Salvia nemorosa** L. subsp. **pseudosylvestris** (Stapf) Bornm. (*Salvia nemorosa* L. subsp. *tesquicola* (Klokov & Pobed.) Soó; *Salvia nemorosa* L. subsp. *tesquicola* (Klokov & Pobed.) Soják; *Salvia pseudosylvestris* Stapf; *Salvia tesquicola* Klokov & Pobed.)

- В Причорномор'ї та в Криму.

Salvia nutans L. (*Salvia betonicifolia* Etl., non Lam.; *Salvia cernua* Czern. ex Des.-Shost.; ?*Salvia cremenecensis* Besser; *Salvia grandiflora* Hornem.; *Salvia nemorosa* L. subsp. *praemontana* (Klokov) Soó; *Salvia praemontana* Klokov; *Salvia pseudopendula* Schur; *Sclarea nutans* (L.) Soják)

- В Лісостепу, Степу та в Криму (до передгір'я, а також на Керченському півострові). Поліморфний вид, варіює за улисненістю стебла, формою і розмірами листків, розмірами квіток та їхніх частин (чашечки, віночка), плодів. Гібридує з *S. pratensis* і *S. nemorosa*. Гібридні форми *S. nutans* × *S. pratensis* описані як **Salvia** × **simonkiana** Borbás (*Salvia* × *podolica* Błocki, nom. nudum). Можливо *Salvia cremenecensis* Besser також гібридогенного походження, одним з батьківських видів якого є *Salvia nutans*.

***Salvia officinalis** L. [*Salvia officinalis* L. subsp. *officinalis*]

- Культивують як лікарську та ефіроолійну рослину.

Salvia × **pendula** Vahl (*Salvia nemorosa* L. × *Salvia nutans* L. (or *Salvia pratensis* L. ?)

- Нерідко в місцях сумісного зростання батьківських видів.

Salvia pratensis L. [*Salvia pratensis* subsp. *pratensis*] (*Salvia erosa* Andr. non Desf.; *Salvia macrantha* Schur; *Salvia oblongata* Schur; *Salvia rostrata* F.W.Schmidt; *Sclarea pratensis* (L.) Mill.)

- На більшій частині материкової України, переважно у лісових і лісостепових районах, рідше в степових; в Криму (передгір'я, а також на Керченському півострові) дуже рідко.

Salvia reflexa Hornem.

- В Лівобережному Лісостепу (окол. м. Харкова), Лівобережному Злаково-Лучному Степу (околиці м. Дніпра Дніпропетровської області), Донецькому Лісостепу (околиці м. Маріуполя), Правобережному Злаковому Степу (околиці м. Миколаєва). Адвентивний карантинний бур'ян.

***Salvia rosmarinus** Spenn. (*Rosmarinus officinalis* L.)

- Культивують як ароматичну та ефіроолійну рослину в Криму.

За новими даними, що базуються на вивченні хлоропластних і ядерних послідовностей ДНК [DREW et al., 2017] рід *Rosmarinus* L. (в Україні представлений культивованим видом *Rosmarinus officinalis* L.), разом із ще чотирма невеликими за обсягом родами (відсутніми в Україні: *Dorystaechas* Boiss. & Heldr. ex Benth., *Meriandra* Benth., *Perovskia* Kar., *Zhumeria* Rech.f. & Wendeblo) включено до складу парафілетичного роду *Salvia* L..

Salvia scabiosifolia Lam. (*Salvia adenostachya* Juz.; *Salvia demetrii* Juz.; *Salvia hablitziana* Pall.; *Salvia hablitziana* Willd.; *Salvia taurica* Hablitz ex Willd.)

- В Криму (передгір'я, яйла, південно-східна частина), досить рідко. Болгаро-кримський ендемік. Вид уключено до Червоної книги України [RED DATA BOOK, 2009].

Salvia sclarea L. (*Sclarea vulgaris* Mill.)

- На півдні Криму, а також культивується і дичавіє на півдні України, рідше в більш північних лісостепових районах.

***Salvia** × **sylvestris** L. (*Salvia nemorosa* L. × *Salvia pratensis* L.)

- Таксон гібридогенного походження, іноді культивується в садах і парках.

***Salvia splendens** Sellow ex Nees (*Salvia brasiliensis* Spreng.)

- Культивується як декоративна рослина в парках, на клумбах і алеях. По всій материковій Україні, також в Криму.

Salvia tomentosa Mill. (*Salvia brachystemon* Klokov; *Salvia grandiflora* Etl.)

- В Криму, нерідко.

Salvia verbenaca L. (*Salvia betonicifolia* Lam.; *Salvia horminioides* Pourr.; *Salvia rhodantha* Zefir.; *Salvia sibthorpii* Bory & Chaub.; *Sclarea verbenaca* (L.) Soják)
 • В Криму (південь).

Salvia verticillata L. [*Salvia verticillata* L. subsp. *verticillata*]

• По всій материковій частині України та в Криму.

Salvia virgata Jacq. (*Salvia campestris* M.Bieb.; *Salvia extersa* Klokov; *Salvia hypanica* Andrz.; *Salvia sibthorpii* Sm.; *Sclarea sibthorpii* (Sm.) Soják; *Sclarea virgata* (Jacq.) Soják)

• У Гірському Криму.

Salvia viridis L. (*Salvia horminum* L.; *Sclarea viridis* (L.) Soják)

• По всьому Криму, досить звичайно; заноситься на північ (Сумська область, околиці м. Глухова).

SATUREJA L.

*!**Satureja hortensis** L. (*Clinopodium hortense* (L.) Kuntze; *Clinopodium pachyphyllum* (K.Koch) Kuntze; *Satureja laxiflora* auct. non K.Koch; *Satureja litwinowii* Schmalh.; *Satureja pachyphylla* K.Koch)

• Розводять в садах і городах як ефіроолійну та декоративну запашну рослину. По всій материковій Україні та в Криму, де нерідко дичавіє (південь, між санаторієм Мелас (с. Форос) і с. Оползневим Ялтинської міськради).

Satureja taurica Velen. [*Satureja montana* L. subsp. *taurica* (Velen.) P.W.Ball.]

• В Криму (передгір'я; південь: околиці м. Судака; Тарханкутський півострів), досить рідко.
 Кримський ендемік.

SCUTELLARIA L.

Scutellaria albida L.

a. **Scutellaria albida** L. subsp. *albida* (*Scutellaria pallida* M.Bieb.)

• У Гірському Криму (південь).

b. **Scutellaria albida** L. subsp. *colchica* (Rech.f.) J.R.Edm. (*Scutellaria woronowii* Juz.)

• В Криму (південь: околиці смт Щebetівки Федосіївської міськради).

Scutellaria altissima L.

• В Лісостепу, Степу, до південної межі байрачних лісів, також в гірській частині Криму.

Scutellaria dubia Taliev & Širj. (*Scutellaria hastifolia* auct. non L.)

• В Лісостепу і Степу (на Лівобережжі, переважно в долині Сіверського Дінця).

Scutellaria galericulata L. (*Cassia major* Gilib., nom. illeg.)

• Майже по всій Україні, в Криму вид відсутній. Наведення *S. galericulata* L. для Криму [YENA, 2012] є, мабуть, помилковим.

Scutellaria hastifolia L.

• Майже по всій Україні, в Криму вид відсутній.

Scutellaria orientalis L. [*Scutellaria orientalis* L. subsp. *orientalis*] (*Scutellaria heterochroa* Juz.; *Scutellaria hirtella* Juz.; *Scutellaria hypopolia* Juz.; *Scutellaria orientalis* L. subsp. *heterochroa* (Juz.) Fed.; *Scutellaria orientalis* L. subsp. *hirtella* (Juz.) Fed.; *Scutellaria orientalis* L. subsp. *hypopolia* (Juz.) Fed.; *Scutellaria orientalis* L. subsp. *stevenii* (Juz.) Fed.; *Scutellaria orientalis* L. subsp. *taurica* (Juz.) Fed.; *Scutellaria subalbida* Klokov; *Scutellaria stevenii* Juz.; *Scutellaria taurica* Juz.)

• В Гірському Криму, а також наводиться для Керченського півострова (Караларський ПЗ). Поліморфний вид, дуже варіює за опушенням, формою стеблових листків.

Scutellaria supina L. (*Scutellaria alpina* L. subsp. *supina* (L.) I.Richardson; *Scutellaria verna* Besser)

- В Західному Лісостепу, рідше в Правобережному Злаковому Степу. Поліморфний вид, варіює за характером розгалуження стебла, розмірами і формою листків, величиною і забарвленням квіток, опушенням. Деякі з цих відмін описані як окремі види, зокрема, **Scutellaria cretica** Juz., відмічений у північно-східній частині України (занесений до Червоної книги України) [RED DATA BOOK, 2009], у якого стебла до суцвіття опушені лише короткими волосками, без домішки довгих; не вийчастий, або лише з поодинокими війками черешок листка; гола або майже гола зверху пластинка листка, на верхівці тупувата або часто загострена, по краю зубчасто-пилчаста, з трикутними, тупувато-загостреними зубцями та голі зісподу приквіткові листки.

SIDERITIS L.

Sideritis montana L. [*Sideritis montana* L. subsp. *montana*] (*Sideritis comosa* (Rochel ex Benth.) Stankov; *Sideritis montana* L. f. [var.] *comosa* Rochel ex Benth.; *Sideritis montana* L. subsp. *comosa* (Rochel ex Benth.) Соб)

- В Лісостепу (південь), Степу та в Криму (степова та лісостепова частини, Керченський півострів); наводиться також для Закарпаття. Рослини варіюють за забарвленням приквіткових листків (від зелених до жовтуватих), наявністю або відсутністю чубка з цих листків на верхівці стебла, формою чашечки.

Sideritis syriaca L.

a. **Sideritis syriaca** L. subsp. **catillaris** (Juz.) Gladkova (*Sideritis bruttia* auct. non Ten.; *Sideritis catillaris* Juz.; *Sideritis conferta* Juz.; *Sideritis imbrex* Juz.; *Sideritis imbricata* Juz.; *Sideritis marschalliana* Juz.; *Sideritis taurica* Stephan subsp. *catillaris* (Juz.) Seregin)

- В Гірському Криму. Рослини варіюють за кількістю квітконосних пагонів в межах однієї особини, морфологією листків, суцвіття та іншими ознаками, які нерідко перекриваються з такими у нижченаведеного підвиду.

b. **Sideritis syriaca** L. subsp. **taurica** (Stephan) Gladkova (*Sideritis ajpetriana* Klokov; *Sideritis atrinervia* Klokov; *Sideritis chlorostegia* Juz.; *Sideritis libanotis* Labill. subsp. *taurica* (Stephan) Glagoleva, nom. illeg.; *Sideritis scythica* Juz.; *Sideritis taurica* Stephan)

- В Криму (від передгір'я до Південного берега Криму). Від попереднього підвиду (*S. syriaca* subsp. *catillaris*) відрізняється приквітковими листками, сірими або зеленими, повстисто опушеними, майже трикутними, які лише доторкаються або дещо налягають краями в одній парі (у *S. syriaca* subsp. *catillaris* приквіткові листки жовті або жовтувато-зелені, серцеподібні, слабо опушені або голі, широко налягають краями в одній парі) [GLADKOVA, 1978]. Рослини дуже варіюють за кількістю квітконосних пагонів, опушенням, характером суцвіття, що дало підставу в межах виду (в нашому трактуванні підвиду) описати низку «дрібних» видів, в реальності існування яких нерідко сумнівалися самі автори цих таксонів, як зокрема С.В. Юзепчук, звівши назву *S.scythica* Juz. в синоніми до *S. taurica* Stephan.

STACHYS L.

Stachys alpina L. [*Stachys alpina* L. subsp. *alpina*]

- В Закарпатті, Карпатах, Прикарпатті, Розточчі-Опіллі.

Stachys angustifolia M.Bieb.

- У правобережних степових районах на граніті (м. Вознесенськ Миколаївської області), частіше в південній частині Криму.

Stachys annua (L.) L. [*Stachys annua* (L.) L. subsp. *annua*] (*Betonica annua* L.; *Sideritis trinervia* Gilib., nom. illeg.; *Stachys neglecta* Klokov ex Kossko, nom. inval.; *Stachys pubescens* Ten.)

- Майже по всій материковій частині України та в Криму.

*!**Stachys byzantina** K.Koch (*Stachys lanata* Jacq.; *Stachys olympica* Poir.; *Stachys taurica* Zefir.)

- В ботанічних садах і парках, як здичавіла рослина – в Причорномор'ї та в Криму.

Stachys cretica L. [*Stachys cretica* L. subsp. *cretica*] (*Stachys cretica* L. subsp. *velata* (Klokov) Greuter & Burdet; *Stachys velata* Klokov)

- В Криму, повсюдно.

Stachys germanica L. [*Stachys germanica* L. subsp. *germanica*] (*Stachys argentea* Tausch; *Stachys cordata* Klokov; *Stachys germanica* L. subsp. *cordata* (Klokov) Greuter & Burdet; *Stachys heterodonta* Zefir.; *Stachys lanata* Crantz)

- По всій материковій Україні, в Степу (рідко) та в Криму.

Stachys iberica M.Bieb.

a. **Stachys iberica** M.Bieb. subsp. *iberica* (*Stachys caucasica* K.Koch)

- В Криму (в основному на півдні, а також в передгір'ї).

b. **Stachys iberica** M.Bieb. subsp. *stenostachya* (Boiss.) Rech.f. (*Stachys memorabilis* Klokov; *Stachys stenostachya* Boiss.)

- В Криму (від нижнього гірського поясу до яйл), іноді як бур'ян на городах. Від типового підвиду відрізняється жовтуватими квітками і короткими зубцями чашечки.

Stachys palustris L. (*Stachys maeotica* Postrig.)

- По всій материковій частині України, досить звичайно, та в Гірському Криму та на Керченському півострові, рідко.

Для України (південно-східна частина) наводиться також **Stachys aspera** Michx. (*Stachys baicalensis* Fisch; *Stachys chinensis* Bunge ex Benth.; *Stachys japonica* Miq.; *Stachys palustris* subsp. *aspera* (Michx.) Derv.-Sok.) [KONDRATYUK et al., 1985] – адвентивна рослина, з рожево-фіолетовими квітками, занесена з південно-східної частини Північної Америки. Від близького *S. palustris* відрізняється опушенням з рідких довгих щетинистих волосків (у *S. palustris* опушення з м'яких волосків, а стебла крім довгих волосків вкриті також короткими волосками), а також опушеною простими волосками чашечкою (іноді майже голою), тоді як у *S. palustris* чашечка крім довгих простих волосків опушена також коротенькими залозистими волосками.

Stachys recta L.

a. **Stachys recta** L. subsp. *atherocalyx* (K.Koch) Derv.-Sok. [**Stachys atherocalyx** K.Koch] (*Stachys acanthodonta* Klokov)

- В Причорномор'ї та в Криму.

b. **Stachys recta** L. subsp. *recta* (*Stachys czernjaëvii* Des.-Shost.; *Stachys krynkensis* Kotov; *Stachys maculata* Gilib., nom. illeg.; *Stachys transsilvanica* Schur)

- На більшій частині України, крім Карпат (але росте в Закарпатті: м. Мукачеве), та півдня Степу (але росте в Присивашші: від урочища Митрофанівка до м. Генічеська; в Північному Приазов'ї: від лимана Сивашик до с. Морський Чулек Некліновського району Ростовської області РФ).

Stachys sylvatica L. (*Stachys cordata* Gilib.; *Stachys cordatifolia* Gilib.)

- Майже по всій материковій Україні та в Криму.

В літературі [YENA, 2012] для Криму наводиться ще один вид роду – **Stachys macrantha** (K.Koch) Stearn (нині трактується як *Betonica macrantha* K.Koch), але ці дані потребують документального підтвердження. Ареал виду охоплює

Кавказ, Малу та Передню Азію (Іран), і в Криму, імовірно, може бути занесеним (якщо підтвердиться реальність його зростання на Кримському півострові).

TEUCRIUM L.

Teucrium chamaedrys L. [*Teucrium chamaedrys* L. subsp. *chamaedrys*] (*Teucrium chamaedrys* L. subsp. *sypsiense* (K.Koch) Rech.f.; *Teucrium fagetorum* Klokov; *Teucrium officinale* Lam.; *Teucrium pulchris* Juz.; *Teucrium stevenianum* Klokov; *Teucrium sypsiense* K.Koch)

• По всій материковій Україні, звичайно, а також в Криму. Поліморфний вид, варіює за характером опушення, формою зубців чашечки, розмірами і формою листових пластинок.

Teucrium krymense Juz. (*Teucrium fischeri* Juz.; *Teucrium krymense* Juz. var. *tamanicum* Melnikov; *Teucrium sypsiense* auct. non K.Koch)

• В Криму.

Teucrium montanum L. [*Teucrium montanum* L. subsp. *montanum*] (*Teucrium cretaceum* Kotov; *Teucrium jailae* Juz.; *Teucrium pannonicum* A.Kern.; *Teucrium praemontanum* Klokov)

• В Західному Лісостепу (особливо по Дністру та його притоках, рідше в Розточчі-Опіллі) та в Криму (передгір'я та гірська частина).

Teucrium polium L. [*Teucrium polium* L. subsp. *polium*] (*Chamaedrys polium* (L.) Raf.)

• Наводиться для Правобережного і Донецького Лісостепу, Степу і Криму, але основний ареал виду знаходиться в Західному Середземномор'ї (Алжир, Корсика, Франція, Мароко, Іспанія, Туніс).

Teucrium scordium L.

a. **Teucrium scordium** L. subsp. *scordioides* (Schreb.) Arcang. [*Teucrium scordioides* Schreb.]

• В Криму (південь), розсіяно. Від типового (*T. scordium* L. s. str. = *T. scordium* subsp. *scordium*) відрізняється повстистоопушеними, напівстеблообгортними, тупозубчастими, при основі серцеподібними листками основних пагонів, довжина яких не більше ніж в 2 рази перевищує ширину (у *T. scordium* subsp. *scordium* листки короткоопушені, гострозубчасті, верхні поступово звужені до основи, нижні при основі округлі або слабо серцеподібні, в 2–3 рази довші за свою ширину).

b. **Teucrium scordium** L. subsp. *scordium* (*Chamaedrys scordium* (L.) Moench; *Teucrium palustre* Lam.)

• В Лісостепу і Степу, зрідка на Поліссі (переважно Лівобережному).

Для України (Прикарпаття) раніше наводився ще один вид роду – **Teucrium botrys** L. [КЛОКОВ, 1960] – одно- або дворічна рослина з дуже розсіченими (майже пірчастими) листками і рожевими квітками. Але ці вказівки сумнівні і зростання цього виду в дикому стані остаточно не підтверджене. Можливо, це була випадково занесена рослина.

THYMUS L.

Thymus alpestris Tausch. ex A.Kern. (*Thymus subalpestris* Klokov)

• На гірських кам'янистих схилах і полонинах в Карпатах (від монтанного до субальпійського та альпійського поясів). Ознаки, за якими описаний з Карпат *T. subalpestris* Клоков цілком збігаються з такими *T. alpestris*, тому немає достатньо вагомих підстав виділяти його як окремий вид. За даними В.О. Начичка [НАЧУСНКО, НОНЧАРЕНКО, 2016] в Українських Карпатах виявлені гібридні форми *T. alpestris* × *T. pulegioides* L. (на сьогодні вже валідно описаний як нотовид *Thymus* × *pseudoalpestris* Ronniger ex Nachychko) та

T. alpestris × *T. pulcherrimus* Schur (останній гібрид також описаний як нотовид *Thymus* × *pseudocarpaticus* Pawł.).

Thymus alternans Klokov (*Thymus roegneri* auct., non K.Koch)

- В Карпатах (нижня лісова смуга, передгір'я), а також в поодиноких більш північних локалітетах. На думку М.В. Клокова [КЛОКОВ, 1960], вид, можливо, гібридогенного походження. Гібридизує з *T. pulegioides* L. agg.

Thymus borysthenicus Klokov & Des.-Shost.

- В Степу (понижзя Дніпра).

Thymus calcareus Klokov & Des.-Shost. aggr. (*Thymus calcareus* Klokov & Des.-Shost. var. *kaljmijussicus* (Klokov & Des.-Shost.) Knjasev; *Thymus cretaceus* Klokov & Des.-Shost.; *Thymus graniticus* Klokov & Des.-Shost.; *Thymus kalmiussicus* Klokov & Des.-Shost.; *Thymus pseudocretaceus* Klokov & Des.-Shost.; *Thymus rariflorus* K.Koch var. *calcareus* (Klokov & Des.-Shost.) Ronn.; *Thymus rariflorus* K.Koch var. *cretaceus* (Klokov & Des.-Shost.) Ronn.)

- В Донецькому Лісостепу, Лівобережному Степу (Приазов'я), а також наводиться для Криму (Керченський півострів, Казантипський природний заповідник, Караларський регіональний ландшафтний парк). Причорноморський ендемік. Поліморфний вид, варіювання ознак якого зумовлено едафічними умовами росту [KNJASEV, 2015]. Нерідко гібридизує з *T. × dimorphus* Klokov & Des.-Shost.

Thymus callieri Borbás ex Velen. (*Thymus attenuatus* Klokov; *Thymus callieri* Borbás ex Velen. var. *zelenetzkyi* (Klokov & Des.-Shost.) Knjasev; *Thymus × dimorphus* Klokov & Des.-Shost. var. *jajlae* Klokov & Des.-Shost.; *Thymus × dimorphus* Klokov & Des.-Shost. subsp. *jajlae* (Klokov & Des.-Shost.) Klokov & Des.-Shost.; *Thymus glabrescens* Willd. subsp. *uromovii* (Velen.) Jalas; *Thymus hirtellus* Klokov; *Thymus holophyllus* Zefir.; *Thymus hirsutus* M.Bieb. nom. illeg.; *Thymus jajlae* (Klokov & Des.-Shost.) Stankov; *Thymus karadaghensis* Zefir.; *Thymus marschallianus* Willd., nom. rej. prop.; ? *Thymus roegneri* K.Koch., nom. dubium; *Thymus stankovii* Vasjukov; *Thymus villosus* Pall. ex M.Bieb.; *Thymus zelenetzkyi* Klokov & Des.-Shost.)

- В Криму, досить часто. Кримський ендемік. Нерідко утворює гібриди з *T. tauricus* Klokov & Des.-Shost. (= *T. pseudohumillimus* Klokov & Des.-Shost.), які описані як окремі види (*Thymus holophyllus* Zefir., *Thymus karadaghensis* Zefir.), а також з *T. dimorphus* Klokov & Des.-Shost.

Thymus didukhii Ostapko ~ *Thymus calcareus* aggr. (*Thymus kondratjukii* Ostapko var. *didukhii* (Ostapko) Knjasev)

- На південному сході України (у басейнах річок Деркул та Комишна). Ендемік південних відрогів Середньоруської височини.

Thymus × dimorphus Klokov & Des.-Shost. (*Thymus brachyphyllus* auct. non Opiz.; *Thymus × maeoticus* Zefir.)

- В Лісостепу, Степу а також в Криму (Арабатська стрілка, Керченський півострів). Поліморфний вид гібридогенного походження, варіює за шириною листків, залозистим опушенням на квітконіжках. Нерідко гібридизує з багатьма видами у місцях контакту (*T. pannonicus* All. (= *T. marschallianus* auct. non Willd.), *T. calcareus* Klokov & Des.-Shost., *T. moldavicus* Klokov & Des.-Shost., *T. pallasianus* Heinr.Braun).

Thymus dzevanovskyi Klokov & Des.-Shost. (*Thymus pannonicus* auct. non All., p.p.)

- В Криму (в Лісостепу та передгір'ї, на Керченському півострові: Казантипський природний заповідник, Караларський регіональний ландшафтний парк), а також в Присивашші (Арабатська стрілка). Можливо гібридогенного

походження (*Thymus pannonicus* All. (= *Thymus marschallianus* auct. non Willd.) × *Thymus roegneri* K.Koch (= *Thymus callieri* Borb. ex Velen.)).

Thymus jankaе Čelak. (*Thymus praecox* Opiz subsp. *jankaе* (Čelak.) Jalas; *Thymus praecox* Opiz subsp. *skorpilii* (Velen.) Jalas, comb. inval.)

• Наводиться для Закарпаття (Чорна Гора в околицях м. Виноградова) [Nachychko et al., 2019].

Thymus kondratjukii Ostapko ~ *Thymus calcareus* aggr.

• На південному сході України, дуже рідко. Ендемік південних відроїв Середньоруської височини. Дуже близький до *T. didukhii* Ostapko, від якого відрізняється голими листками та відсутністю опушення на верхньому боці чашечок.

Thymus x littoralis Klokov & Des.-Shost. [*Thymus pannonicus* All. x *Thymus moldavicus* Klokov ex Des.-Shost.](*Thymus odessanus* Klokov, nom. nud. (in sched.))

• В Криму (Арабатська стрілка і Керченський півострів), рідко. Кримський (західноприазовський) літоральний ендемік. Автор виду М.В. Клоков [KLOKOV, 1960] вважає *T. x littoralis* Klokov & Des.-Shost. паралельною густо опушеною расою до *T. xdimorphus* Klokov & Des.-Shost.

Thymus moldavicus Klokov & Des.-Shost. (*Thymus carnosulus* auct. non Velen.; *Thymus eupatoriensis* Klokov & Des.-Shost.; *Thymus liaculatus* Klokov; *Thymus zygioides* auct. non Griseb.)

• На Поділлі (Західному Лісостепу), в Правобережному і Кримському Злаковому та Полиновому Степу, на Керченському півострові (Казантипський природний заповідник, пересип Акташського озера), спорадично. М.В. Клоков [KLOKOV, 1960] вважає *T. moldavicus* Klokov & Des.-Shost. реліктовим видом. Нерідко гібридує з *T. x dimorphus* Klokov & Des.-Shost., *T. roegneri* K.Koch aggr. та *T. pannonicus* All. (= *T. marschallianus* auct. non Willd.). Зокрема, один з таких гібридів – *T. moldavicus* Klokov & Des.-Shost. × *T. pannonicus* All. виявлений В.О. Начичко [НАЧУШКО, НОНЧАРЕНКО, 2016] на Поділлі – в околицях сіл Хотимир і Жабокруки Тлумацького району Івано-Франківської області.

Thymus × oblongifolius Opiz [*Thymus pulegioides* L. s. l. × *Thymus serpyllum* L. emend. Mill.] (*Thymus loevyanus* Opiz var. *oblongifolius* (Opiz) Heinr.Braun; *Thymus × polessicus* Klokov, nom. inval. [descr. ukr.])

• На Правобережному Поліссі та в Західному Лісостепу (Поділля). Трапляється на контакті популяцій *T. serpyllum* L. emend. Mill. та *T. pulegioides* L. s. l.

Thymus glabrescens Willd., nom. cons. prop. [*Thymus odoratissimus* Mill.] (*Thymus austriacus* Bernh. ex Rchb.; *Thymus glabrescens* Willd. subsp. *glabrescens*; *Thymus loevyanus* Opiz)

• В Західному Поліссі (південь), Західному та Правобережному Лісостепу (західна частина); наводиться також для Карпат. Утворює гібрид з *T. pannonicus* All., що описаний як нотовид **T.** × *sparsipilus* Borbás, і наводиться для Поділля (Західного Лісостепу) [НАЧУШКО, НОНЧАРЕНКО, 2016].

Thymus pallasianus Heinr.Braun (*Thymus ciliatissimus* Klokov; *Thymus odoratissimus* M.Bieb., non Mill.; *Thymus pallasianus* Heinr.Braun subsp. *ciliatissimus* (Klokov) Čár)

• В південній частині Лісостепу і Злаково-Лучному Степу, в пониззі Дніпра, а також в Північному Приазов'ї (коса Бірючий острів, околиці Маріуполя) та в північній частині Криму. Гібридує з близькими видами.

Thymus pannonicus All. (*Thymus amictus* Klokov; *T. kosteleckyanus* Opiz, *Thymus latifolius* (Besser) Andr.; *Thymus lavrenkoanum* Klokov; *Thymus marschallianus* auct. non Willd.; *Thymus marschallianus* Willd. var. *latifolius* Besser; *Thymus marschallianus* Willd. var. *lavrenkoanum* (Klokov) Knjasev; *Thymus marschallianus*

Willd. var. *stepposus* (Klokov & Shost.) Knjasev; *Thymus oblongifolius* auct. non Opiz; *Thymus pannonicus* Al. subsp. *marschallianus* (Willd.) Soó; *Thymus pastoralis* Pjin ex Klokov; *Thymus platyphyllus* Klokov; *Thymus podolicus* Klokov & Des.-Shost.; *Thymus pseudopannonicus* Klokov; *Thymus pulegioides* L. subsp. *pannonicus* (All.) Kerguélen; *Thymus serpyllum* auct. non L.; *Thymus stepposus* Klokov & Des.-Shost.)

• В південній частині Малого Полісся (незначна кількість місцезнаходжень), поодинокі в південній частині Поліської та Закарпатської низовин, значно більше в Лісостепу, Степу (північна частина), а також дуже рідко на Присивашші (півострів Чонгар) та в Криму (Арабатська стрілка, подекуди в гірській частині та на Керченському півострові). Утворює гібриди з іншими видами, зокрема, на півдні нерідко гібридує з *T. x dimorphus* Klokov & Des.-Shost. У західному регіоні, за даними В.О. Начичка та В.І. Гончаренка [НАЧУСНКО, НОНЧАРЕНКО, 2016] виявлені гібриди цього виду з *T. glabrescens* Willd., *T. serpyllum* L. emend. Mill., *T. pulegioides* L. та *T. moldavicus* Klokov & Des.-Shost. В Україні крім типового підвиду var. *pannonicus* поширений також різновид *Thymus pannonicus* All. var. *latifolius* (Besser) Jalas.

Thymus × porcii Borbás [*Thymus pannonicus* All. × *Thymus pulegioides* L.] (*Thymus × goginae* Vasjukov; *Thymus × pilisiensis* Borbás)

• Наводиться для Волинської, Подільської, Хотинської височин та Передкарпаття [НАЧУСНКО, НОНЧАРЕНКО, 2016], де представлений двома різновидами: типовим notovar. *porcii* та notovar. *calvariensis* Nachychko.

Thymus × pseudograniticus Klokov & Des.-Shost. (*Thymus calcareus* Klokov & Des.-Shost. × *Thymus pannonicus* All.)

• На гранітних відслоненнях в Приазов'ї (по річці Кальчику в Донецькій та по річці Кільтичній в Запорізькій областях). Автори виду розглядають його як гібрид *T. graniticus* Klokov & Des.-Shost. × *T. dimorphus* Klokov & Des.-Shost. [KLOKOV, 1960].

Thymus pulcherrimus Schur (*Thymus carpaticus* Čelak.; *Thymus chamaedrys* Fr. subsp. *pulcherrimus* (Schur) Simonk.; *Thymus circumcinctus* Klokov)

• В Карпатах (зрідка в субальпійському та альпійському поясах: Свидовець, Чорногора та Чивчинські гори). Для Східних Карпат вид вперше навели польські ботаніки [цит. за: КЛОКОВ, 1960]. В місцях контакту гібридує з *T. pulegioides* L. agg. Зокрема, такі гібридні форми, описані як нотовид **Thymus × czorsztyneńsis** Pawł. (*Thymus × pseudopulcherrimus* Pawł.), виявлені В.О. Начичко та В.І. Гончаренком [НАЧУСНКО, НОНЧАРЕНКО, 2016] в гірських масивах Свидовця і Чивчинських горах.

Thymus pulegioides L. var. **pulegioides** (*Thymus enervius* Klokov; *Thymus pulegioides* L. subsp. *chamaedrys* (Fr.) Guçul.; *Thymus pulegioides* L. subsp. *enervius* (Klokov) Knjasev; *Thymus pulegioides* subsp. *ucrainicus* Klokov & Des.-Shost.; *Thymus serpyllum* L. subsp. *chamaedrys* (Fr.) Čelak.; *Thymus ucrainicus* (Klokov & Des.-Shost.) Klokov)

• В Карпатах (нижня гірська смуга), Прикарпатті, Поліссі, рідше в Лісостепу (північна частина). Часто гібридує з *T. serpyllum* L., *T. pannonicus* All., *T. odoratissimus* Mill. (*T. loevyanus* Opiz), *T. × tshernjajevii* Klokov & Des.-Shost. Деякі з цих гібридних форм були виділені як окремі види (*Thymus polessicus* Klokov, nom. inval., *Thymus podolicus* Klokov & Des.-Shost.).

Як відмічає В. Начичко [НАЧУСНКО, SOSNOVSKY, 2021] в новітніх таксономічних обробках прийнятий поділ виду *Thymus pulegioides* L. лише на два різновиди, які контрастно відрізняються за ознакою опушення листків. В Україні поширений лише типовий різновид з голими листками.

Thymus serpyllum L. emend. Mill. [*Thymus serpyllum* L. subsp. *serpyllum*] (*Thymus angustifolius* Pers.; *Thymus muscosus* Zaver.)

- На Поліссі, а також у рівнинній частині західних регіонів України, де пролягає південна межа ареалу виду [НАЧУСНКО, НОНШАРЕНКО, 2017].

Thymus tauricus Klokov & Des.-Shost. (*Thymus cherlerioides* auct. non Vis.; *Thymus pseudohumillimus* Klokov & Des.-Shost.; *Thymus tauricus* Klokov & Des.-Shost. var. *pseudohumillimus* (Klokov & Des.-Shost.) Knjasev)

- В Криму (переважно на яйлі, рідше на Південному березі Криму, в передгір'ї та на Керченському півострові: Казантипський ПЗ, околиці м. Керчі). Кримсько-кавказький (кримсько-новоросійський) ендемік.

Thymus × **tshernjajevii** Klokov & Des.-Shost. [*Thymus pannonicus* All. × *Thymus pallasianus* Heinr. Braun] (*Thymus czernjajevi* Klokov & Des.-Shost.)

- В Лівобережному Поліссі (південь), Правобережному (наддніпрянська частина) та Лівобережному Лісостепу, звичайно.

ZIZIPHORA L.

Ziziphora capitata L. [*Ziziphora capitata* subsp. *capitata*] (*Ziziphora alpina* Mill.; *Ziziphora capitellata* Juz.)

- В Криму (південна та східна частини).

?**Ziziphora clinopodioides** Lam. [*Ziziphora clinopodioides* subsp. *clinopodioides*] (*Ziziphora serpyllacea* M.Bieb.)

- Наводиться для Криму (яйла Чатирдагу) але, мабуть, помилково.

Ziziphora persica Bunge (*Faldermannia persica* (Bunge) Nevski; *Ziziphora subcapitata* Hausskn. & Bornm.)

- В Кримському Лісостепу, зрідка (с. Верхньокурганне і с. Живописне Сімферопольського району; с. Полюшко Севастопольської міської ради).

Ziziphora taurica M.Bieb. [*Ziziphora taurica* M.Bieb. subsp. *taurica*] (*Dracocephalum cuniloides* Pall.; *Faldermannia taurica* (M.Bieb.) Trautv.)

- В Криму (південно-східна частина), кримський ендемік.

Ziziphora tenuior L. (*Faldermannia parviflora* Trautv.; *Ziziphora parviflora* (Trautv.) Des.-Shost.; *Ziziphora serpyllacea* Ten., non M.Bieb.)

- В Степу (приазовська частина) та в Криму (Керченський півострів).

Подяки

Автор висловлює щирі подяки чл.-кор. НАН України С.Л. Мосякіну за консультації та цінні поради при написанні статті, а також рецензентам, за слушні зауваження.

References

- CASTROVIEJO S., MORALES R., QUINTANAR A., CABEZAS F., PUJADAS (CÓRDABA) A.J., CIRUJANO S. (EDS.). (2010). *Flora Iberica*, vol. 12. Madrid: Real Jardín Botánico, CSIC, 650 p.
- DANIHELKA J., CHRTEK J., KAPLAN Z. (2012). Checklist of vascular plants of the Czech Republic. *Preslia. Casopsi České Botanické Společnosti*, **84**: 647–811.
- DAVIDSE G.V., SOUSA M.S., KNAPP S., CHIANG C.F., ULLOA C.U. (EDS.). (2012). *Flora Mesoamericana*, 4(2). Universidad Nacional Autónoma de México, Missouri Botanical Garden Press, 533 p.
- DIMOPOULOS P., RAUS T., BERGMEIER E., CONSTANTINIDIS T., IATROU G., KOKKINI S., STRID A., TZANOUDAKIS D. (2013). *Vascular plants of Greece. An annotated checklist*. Athens: Botanic gardens and botanical museum Berlin-Dahlem, Berlin and Hellenic botanical society, 372 p.
- DOBIGNARD A., CHATELAIN C. (2012). *Index synonymique de la flore d'Afrique du nord*, 4. Genève: Éditions des conservatoire et jardin botaniques, 431 p.
- DREW B.T., GONZÁLEZ-GALLOGOS J.G., XIANG CHUN-LEI, KRIEBEL R., DRUMMOND C.P., WALKED J.B., SYTSMA K.J. (2017). *Salvia* united: The greatest good for the greatest number. *Taxon*, **66** (1): 133–145.

- KLOKOV M.V. (1960). *Labiatae* Juss. In: *Flora URSS*, vol. 9.: 5–364. Kyiv: Vydavnytstvo AN Ukrainskoi RSR. (in Ukrainian)
- GLADKOVA V.N. (1978). *Sideritis* L. In: *Flora partis europaeae URSS*, vol. 3: 143–144. Leningrad: Nauka. (in Russian)
- HELUTA V.P. (1989). *Flora gribov Ukrainy. Muchnistorosyanye griby*. Kiev: Naukova dumka, 256 p. (in Russian)
- HOLUBEV V.N., KOSSYKH V.M. (1982). Supplements to the flora of the Crimea. *Bot. J.*, **67** (9): 1296–1301. (in Russian).
- IPNI (2021). *International Plant Names Index*. The Royal Botanic Gardens, Kew, Harvard University Herbaria & Libraries and Australian National Botanic Gardens. URL: <https://www.ipni.org/> (Accessed 15 November 2021 and 30 December 2021).
- KNJASEV M.S. (2015). The survey of East European and Ural species of the genus *Thymus* (*Lamiaceae*). *Bot. J.*, **100** (2): 114–141. (in Russian).
- KONDRATYUK E.N., BURDA R.I., OSTAPKO V.M. (1985). *Konspekt flory jugo-vostoka Ukrainy*. Kiev: Naukova Dumka, 272 p. (in Russian).
- MENITSKY JU.L. (1978). *Thymus* L. In: *Flora partis europaeae URSS*, vol. 3.: 191–204. Leningrad: Nauka. (in Russian)
- MOSYAKIN S.L., FEDORONCHUK M.M. (1999). *Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist*. Kiev: 345 p.
- NACHYCHKO V.O. (2014). The genus *Thymus* L. (*Labiatae* Juss.) in the Ukrainian Carpathians' flora: systematics and taxonomic problems. *Visnyk of Lviv University. Biological Series*, **64**: 159–169. (in Ukrainian)
- NACHYCHKO V.O., HONCHARENKO V.I. (2016). Hybrids of *Thymus* L. (*Lamiaceae*) genus in flora of the western regions of Ukraine: taxonomic composition and distribution. *Biologichni studii*, **10** (1): 163–186. (in Ukrainian) doi: 10.30970/sbi.1001.442
- NACHYCHKO V.O., HONCHARENKO V.I. (2017). Botanical-geographical characterization of *Thymus* L. (*Lamiaceae*) species in the flora of western regions of Ukraine. *Visnyk of Lviv University. Biological Series*, **75**: 35–47. (in Ukrainian) doi: 10.30970/vlubs.2017.75.04
- NACHYCHKO V.O., HELESH M.B., SOSNOVSKY Y.V. (2017). Bronisław Błocki's taxa of *Salvia* (*Lamiaceae*): clarification of their status and typification of names. *Phytotaxa*, **329** (2): 150–158. doi: 10.11646/phytotaxa.329.2.5
- NACHYCHKO V.O., SOSNOVSKY Y.V., HONCHARENKO V.I. (2019). First record of the Balkan *Thymus jankae* (*Lamiaceae*) from Ukraine, with taxonomic remarks on the species. *Botany Letters*, **166**: 41–50.
- OPREDELITEL vyschykh rasteniy Ukrainy (1987). Kiev: Naukova Dumka, 547 p. (in Russian)
- ORLOV O.O., JAKUSHENKO D.M., MÁJEKOVÁ J., ZALIBEROVÁ M., PROTOPOPOVA V.V., ANDRIK E.J., SHEVERA M.V. (2019). *Galeopsis angustifolia* (*Lamiaceae*), a new alien species in the flora of Ukraine. *Ukr. Bot. J.*, **76** (6): 542–547. (in Ukrainian)
- POWO (2021). *Plants of the World Online*. Facilitated by the Royal Botanic Gardens, Kew. URL: <http://www.plantsoftheworldonline.org> (Accessed 15 November 2021 and 30 December 2021).
- RED data book of Ukraine. Plant kingdom (2009). Didukh Ya.P. (ed). Kyiv: Globalkonsalting, 612 p. (in Ukrainian)
- YENA A.V. (2012). *Spontaneous flora of the Crimean Peninsula*. Simferopol: N. Orianda Publ., 232 p. (in Russian)